

Deel I

DE OUDHEID

De neven van de mens verliezen de strijd om het bestaan

Wie in het Europa van 65.000 jaar geleden terecht zou komen, zou een bloeiende cultuur in de maak aantreffen. In de gemeenschappen van toen werd rode oker gebruikt voor decoraties, werden er sieraden gemaakt van schelpen en botten, en werden de muren van met vuur verlichte grotten versierd met creatieve schilderijen. In sommige gevallen werden er stippen, golvende lijnen of andere figuren aangebracht die je vandaag de dag rustig in een kunstgalerie zou kunnen exposeren.

Deze mensen verzamelden materialen uit hun omgeving en gebruikten ze op complexe manieren. Berkenstammen werden vlak

bij een platte steen verbrand om de hars er goed vanaf te kunnen schrapen en die hars werd daarna voor alles en nog wat gebruikt: bij het maken van wapens, voor de behandeling van leer en voor het desinfecteren van wonden. Er zijn ook stenen werktuigen van deze mensen gevonden die heel slim gemaakt zijn en vermoed wordt dat ze ook houten speren hadden waarmee ze prooiën konden neerhalen die vele malen groter waren dan de jagers zelf.

Wanneer leden van een stam gewond raakten, werden zij verzorgd door andere leden. De littekens van langdurige ziekten en genezen wonden die nog op skeletten te zien zijn, tonen aan dat ook degenen die lange tijd niets konden bijdragen, voedsel en hulp kregen van degenen om hen heen. En als ze overleden, konden ze hopen dat ze werden begraven door de nabestaanden.

Dat alles zal misschien niet echt verbazingwekkend lijken. Inmiddels weten we immers dat de mens nu eenmaal de neiging heeft om gemeenschappen te vormen, kunstzinnigheid te tonen en technieken te ontwikkelen. Alleen leefden er 65.000 geleden nog geen moderne mensen in Europa. De vondsten hebben allemaal betrekking op neanderthalers.

Omdat moderne mensen van het geslacht *homo sapiens* hun plaats innamen, zijn er nu geen neanderthalers meer. Dat roept de vraag op waarom onze voorouders de strijd om te overleven wonnen en de neanderthalers niet.

Als het eindproduct van een strijd om het bestaan die miljoenen jaren beslaat, schijnt het ons niet meer dan logisch dat de

moderne mens dominant werd op deze planeet. De beste illustratie van die visie is de zogeheten *March of Progress*, het plaatje over de evolutie van onze voorouders die begint bij een soort chimpansee en eindigt bij de moderne mens die de toekomst tegemoetloopt. Helaas krijgen generaties scholieren zo het idee dat de moderne mens het hoogtepunt van de evolutie is.

Onze voorouders zijn alleen maar degenen die lang genoeg leefden om zoveel nakomelingen te produceren dat hun genen werden doorgegeven. Vele andere mensensoorten hadden dat geluk niet. Het pad dat rechtstreeks naar ons lijkt te leiden telde in feite vele enge bochten en doodlopende wegen. Nu leeft er nog maar één tak van de menselijke stamboom, maar paleontologen ontdekken steeds weer andere uitgestorven soorten die nauw aan ons verwant waren.

Hoeveel mensensoorten er op verschillende momenten in de prehistorie precies bestonden, is nog onderwerp van debat, maar vast staat wel dat veel van die soorten een groot evolutionair potentieel hadden. Elke soort was goed aangepast aan de omgeving waarin zij zich ontwikkelde en kon zich tienduizenden jaren lang handhaven als de dominante mensensoort in haar leefgebied. En een voor een stierven ze allemaal uit, behalve onze voorouders.

Homo floresiensis was de kleine mensensoort die grofweg honderdduizend jaar geleden op het eiland Flores in het huidige Indonesië leefde. Deze mensen waren niet langer dan een meter,

klein in onze ogen, maar door hun kleinere gestalte waren ze beter aangepast aan de beperkte middelen op hun eiland. Maar hoe groot dat evolutionaire voordeel ook was, de kleine mensensoort op Flores stierf ongeveer vijftigduizend jaar geleden toch uit. Waarschijnlijk is het geen toeval dat dat uitsterven samenviel met de aankomst van homo sapiens op het eiland rond dezelfde tijd.

De neanderthalers leefden vóór hun uitsterven zo'n dertigduizend jaar geleden in toenemende mate in geïsoleerd liggende gebieden. Ze konden zich niet meer zo vrij over het continent bewegen als eerder omdat de gebieden die ze kenden geleidelijk aan door moderne mensen werden bevolkt. De neanderthalers mochten er dan uitzien als mensen, zich gedragen als mensen en in bepaalde opzichten sterker zijn dan moderne mensen, de laatsten overleefden en zij niet.

Neanderthalers waren zeker niet dom, maar het lijkt erop dat zij de veelzijdigheid misten die homo sapiens in staat stelde om te heersen over al het territorium waar hij kwam. Toen het klimaat veranderde, konden onze voorouders zich misschien dankzij die eigenschap beter aanpassen. Het is ook denkbaar dat deze soort simpelweg zoveel beter was in het verzamelen van voedsel dat de neanderthalers er niet tegenop konden. Of de laatsten werden door onze voorouders gedood. Hoe het ook zij, de opkomst van de mensheid is wellicht te danken aan het tekortschieten van de soort die sterk aan ons verwant was.

Voordat we ons er te zeer op laten voorstaan dat we onze verwanten hebben overleefd, moet worden opgemerkt dat ook homo sapiens bijna tot de uitgestorven mensensoorten had behoord. Zo'n honderdduizend jaar geleden passeerden de voorouders van de moderne mens de zogeheten genetische bottleneck. Op basis van onderzoek naar het DNA van mensen op de hele wereld, berekenden wetenschappers dat we toen op een haar na verdwenen waren. Er leefden toentertijd nog maar twaalfhonderd voorouders van ons en alle moderne mensen zijn nauw aan hen verwant.

Als er nog één slechte winter, één verschrikkelijke storm of één vulkaanuitbarsting was geweest, zouden er nu geen homines sapientes meer leven en konden de moderne neanderthalers zich afvragen hoe het komt dat onze voorouders faalden terwijl het die van hen wel gelukt was om te overleven.

Stemmen uit het verleden

De vraag of de neanderthalers anatomisch in staat waren om te praten is nog onderwerp van debat onder wetenschappers. Volgens de ene opvatting stierven ze mede uit doordat ze minder goed konden communiceren dan homo sapiens. Andere onderzoekers stellen dat ze dezelfde geluiden konden maken als de moderne mens, maar dat we nooit zullen weten wat ze zeiden.

De ondergang van de Indusbeschaving

.....

De steden uit de periode van de Indusbeschaving behoren tot de wonderen van de oudheid. De bloeitijd van deze beschaving lag rond het jaar 2000 v.C. en de steden ervan verschilden duidelijk van die in het toenmalige Egypte en Mesopotamië. Egypte kon trots zijn op de bergachtige piramides en Mesopotamië op zijn tempels, maar zij hadden niet de opmerkelijk moderne voorzieningen die in de steden van de Indusbeschaving bestonden.

Veel vindplaatsen uit de oudheid zijn beroemd om de bouwwerken die ter ere van een machtige heerser of godheid werden opgetrokken. Die soort gebouwen is echter niet te zien tussen de overblijfselen van de steden van de Indusbeschaving uit de bronstijd. De tientallen steden en dorpen uit deze periode die zijn opgegraven, strekken zich uit van het moderne Pakistan tot aan Afghanistan en Noordwest-India.

De eerste stad die werd ontdekt, Harappa, lijkt sterk op al die andere steden. In Harappa leefden tienduizenden mensen in huizen van leem- of baksteen en met platte daken. En al die huizen waren aangesloten op zowel stromend water als op een rioleringssysteem, voorzieningen die zelfs veel geavanceerder waren dan die in de meeste steden van duizenden jaren later. Op strategische plekken stonden zelfs bakstenen vuilnisbakken, zodat de bewoners de straten niet smerig maakten met hun afval.

De stedelingen werden vanuit het agrarische achterland van genoeg voedsel voorzien om zich te kunnen toeleggen op bezigheden als spinnen, metaalbewerking, pottenbakken, steenhouwen of scheepsbouw. Dankzij de door ambachtslieden gemaakte producten van hoge kwaliteit floreerde ook de handel tussen de Indussteden. Pakhuizen, kades en pleisterplaatsen langs de wegen die het handelsverkeer op gang hielden, werden blootgelegd. Daarnaast werd het door boeren verbouwde voedsel op grote schaal geëxporteerd en werden bodemschatten uit

verre oorden geïmporteerd. Zo werd de agaatsteen van honderden kilometers ver aangevoerd om er de luxueuze kralen en zegels van te maken die op haast elke site te vinden zijn.

Er zijn ook een aantal dingen die de archeologen wellicht tegen hun verwachting in niet vonden in de steden van de Indusbeschaving. Waar waren de paleiscomplexen van koningen? Waar waren de hoge tempels? Nog steeds is er niet zo'n duidelijk koninklijk of religieus gebouw ontdekt. Vandaar de veronderstelling dat de Indusbeschaving een egalitaire, atheïstische en op socialistische ideeën gestoelde utopie was. En omdat in de kunst ook de afbeeldingen van oorlogsvoering ontbreken die je in kunstvoorwerpen van de meeste andere beschavingen uit de oudheid wel ziet, werd ooit eveneens aangenomen dat de bewoners pacifisten waren.

Dit zijn evenwel aannames waarover geen zekerheid te geven valt omdat we geen idee hebben van hoe de samenleving georganiseerd was. Werden alle steden door een eigen oligarchie bestuurd? Hadden de steden alleen de cultuur gemeen? Waren het rivalen? Voerden ze oorlogen met elkaar? Archeologen die op de sites onderzoek deden, vonden skeletten met de soort schade die door gevechten ontstaat en er werden ook heel wat metalen speren en pijlpunten gevonden. Maar als er al oorlogen gevoerd werden, dan ging het waarschijnlijk om kleinschalige invallen, en niet om grote vijandelijke confrontaties. Het hele gebied van de Indusbeschaving werd door na-

tuurlijke barrières beschermd tegen vijanden die in staat waren om invasies uit te voeren.

Gezien dit alles zou je verwachten dat er onder deze beschaving een welvarende en solide staat was ontstaan. Maar dat is niet wat de archeologie laat zien. Rond 1900 v.C. begonnen de grote steden tekenen van verval te vertonen. De huizen raakten overbevolkt en nieuwe huizen werden minder degelijk. De belangrijkste rioleringsystemen raakten verstopt en werden niet meer hersteld. Het lijkt haast alsof de hele beschaving in de loop van tweehonderd jaar verdween.

Archeologen die zich over het mysterie van de ondergang bogen, kwamen met verschillende theorieën. Eerst wezen ze een invasie van buitenaf aan als oorzaak, maar daar is geen bewijs voor gevonden. De theorie is nu dat de steden van de Indusbeschaving ten onder gingen door krachten waar ze geen invloed op hadden. Een van hun handelspartners, de Akkadische beschaving in Mesopotamië, had rond deze tijd te maken met een periode van langdurige droogtes en verdorring; uit de koningslijsten komt naar voren dat de heersers elkaar in hoog tempo opvolgden, met andere woorden, dat er chaos was op het hoogste niveau. Terwijl de steden in Mesopotamië instabiel waren, viel de handel met de Indusbeschaving weg en zonder importen konden de ambachtslieden hun gebruikelijke waren niet meer maken. Handelaren konden niet langer in hun eigen levensonderhoud voorzien.

Ook het gebied van de Indusbeschaving zelf kampte met klimaatverandering. Steden werden via een rivier van voedsel en goederen voorzien en als die droogviel, verdween er niet alleen een handelsroute, maar ook een waterbron. Zo kwam bijvoorbeeld de hele door moessonregens gevoede Ghaggar-Hakrari-rivier droog te staan als de regens uitbleven. Alleen als de moesson wel kwam, stroomde er weer water doorheen, maar dat was steeds minder vaak het geval.

Studies van sedimenten in meren wijzen uit dat deze periode van droogte misschien wel negenhonderd jaar duurde. De landbouw moet daar zwaar onder geleden hebben. De dichtbevolkte steden konden niet meer door de boeren worden gevoed. De grote openbare voorzieningen, waaronder het Grote Bad in Mohenjodaro, werden een luxe in de tijd dat de bevolking nauwelijks nog genoeg te eten had. In 1700 v.C. lagen de meeste steden van de Indusbeschaving er verlaten bij en gingen de culturele verworvenheden van de stedelingen voor duizenden jaren verloren.

In de periode dat de steden werden verlaten, ontstonden er dorpen met huizen die net zo solide waren als die op het hoogtepunt van de beschaving. Ook als het moeilijk wordt, willen mensen niet graag inleveren op de kwaliteit van hun huis. Wanneer ze zich in de steden niet meer staande konden houden, trokken mensen kennelijk naar kleinere gemeenschappen op het platteland waar nog wel genoeg te eten was. In archeo-

logische kringen wordt dan ook gesteld dat het in dit geval om een evolutie en niet om een ineenstorting ging.

Klimaatverandering is in de geschiedenis van de mensheid altijd een factor van belang geweest. De les uit het verleden is dat wie zich niet aanpast, ten onder gaat.

Een gebroken schoonheid

Een van de grootste kunstschaten van de Indusbeschaving is de halsketting van edelstenen, jade, agaat en gouden kralen die in Mohenjodaro werd gevonden. Tijdens de bloedige scheiding van India en Pakistan werd besloten dat de twee nieuwe landen ieder de helft van die ketting kregen.

Achnaton sticht tevergeefs een nieuwe godsdienst

.....

Over de beschaving van het oude Egypte wordt vaak gesproken alsof die stabiel en onveranderlijk was, dus niet onderhevig aan de wisselvalligheden van de geschiedenis. Al in de tijd van Plato, in de vierde en vijfde eeuw v.C., gold Egypte als het toon-